

نقش زن مسلمان در پیشرفت اقتصاد خانواده از منظر قرآن

عاطفه معتمد پور^۱

۱. چکیده

زن زیباترین واژه آفرینش و موثرترین عامل تربیت فرزندان است. مقاله حاضر نقش زن مسلمان در پیشرفت اقتصاد خانواده از منظر قرآن است. فعالیت های اقتصادی زنان را می توان در دو بعد تبیین کرد: از آنجایی که اسلام زن را در همه شئون زندگی با مرد یکسان می داند، هیچ مانعی برای فعالیت اقتصادی زنان در عرصه اجتماع وجود ندارد. باید گفت زن به عنوان یکی از دو رکن اساسی خانواده و نیمی از جامعه در جایگاه مادری و همسری از طرق مختلفی نقش خود را در بهبود اقتصاد خانواده ایفا می کند. زنان با خانه داری و تربیت فرزندان به طور مستقیم و غیر مستقیم باعث قوام اقتصاد و پرورش نیروی کار میشوند. نقش زن در داخل خانه با اموری همچون حفظ اموال شوهر، امانتداری زن، قناعت و ساده زیستی، جلوگیری از اسراف، و در خارج از خانه با امری همچون اشتغال زن که بنابر قرآن مشروط به حفظ بنیان خانواده و پرهیز از اختلاط نامناسب با مردان است، در پیشرفت اقتصادی خانواده مطرح می شود. در این مقاله به بیان این نقش پرداخته شده است تا بدین وسیله راهکارهای اساسی و الگوهای مناسب در این زمینه به جامعه ارائه گردد. روش پژوهش در این مقاله توصیفی-تحلیلی بوده و برای جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه ای استفاده شده است.

کلید واژه : اقتصاد، پیشرفت خانواده، زن، قرآن، مدیریت.

^۱ طلبه سطح دو، مدرسه خدیجه خاتون (س)، شهرستان گتوند.

۲. مقدمه

نظام اقتصادی حاکم بر خانواده باید به گونه ای باشد که بتواند با پیشرفت زندگی بشر در هر همه مشکلات و موانع موجود را بر طرف نماید. در این زمینه بررسی اقتصادی خانواده و شیوه های مدیریتی آن، تبیین ارکان اقتصادی خانواده و نقش هر یک از اعضای آن در مدیریت اقتصاد خانواده اهمیت ویژه ای دارد. شناخت و بکارگیری صحیح الگوهای مصرف در خانواده و بیان راهکارهای موفقیت آمیز در مدیریت اقتصادی خانواده با الگوگیری از آیات قرآن و سیده معصومین(ع) امری ضروری است. بدون تردید هر کدام از اعضای خانواده با عملکرد صحیح و تدبیر درست نقش جدی در مدیریت اقتصادی خانواده دارند. موضوع اصلی در مقاله حاضر نقش زن در پیشرفت اقتصاد خانواده از منظر قرآن است. در رابطه با این موضوع پژوهش های زیادی انجام گرفته است که به چند نمونه از آنها اشاره می کنیم: مقاله نقش زنان در توسعه اقتصادی از منظر آیات و روایات نوشته مهیا، فاطمه و سهیلا حسن زاده، مقاله نقش زنان در اقتصاد خانواده، نوشته راحله نصیری راد، مقاله نقش زنان خانه دار در اقتصاد خانواده نوشته محبوبه تارخی، مقاله نقش زن در اقتصاد خانواده نوشته زهرا رضایی. در تمام این آثار از جهات متعدد به بررسی و شناخت راهکارهای و الگوهای صحیح مدیریت اقتصادی پرداخته شده است. در این مقاله نیز مانعی داریم به ارئه بهترین راهکارها و توصیه های قرآنی در خصوص نقش زن در پیشرفت اقتصادی خانواده بپردازیم تا نقشه راهی اساسی و مفید در بحران های اقتصادی پیش روی افراد بنابر مرجع اصلی و منبع الهی پژوهش یعنی قرآن کریم قرار دهیم تا راهگشای مشکلات اقتصادی خانواده باشد و مطالب با توجه به اهمیت موضوع دارای محتوایی عمیق و کاربردی به شکب منسجم و با ساختاری نو ارائه گردد. از جمله سوالاتی که در این زمینه پیش می آید این است که :
اولا نقش زن در داخل خانه در جهت پیشرفت اقتصادی خانواده چیست؟ ثانیا نقش زن در بیرون از خانه در جهت پیشرفت اقتصادی خانواده چیست؟

۳. یافته های پژوهشی

نقش زن در داخل خانه

اولین نقش زن در داخل خانه در جهت پیشرفت اقتصاد خانواده است. در اسلام، مرد، مسئولیت سرپرستی و مدیریت کلان خانواده را بر عهده دارد که باید تقسیم های کلی و اصول را بگیرد، در مقابل این اختیار و وظیفه مرد، زن (رب البیت) و (صاحبخانه) و مسئول اداره درون خانه است در این حوزه مرد باید فقط نظارت و هدایت داشته باشد نه دخالت و اجرا.

اگر زن خود را در حوزه امور داخلی منزل مسئول و مدیر یافت، احساس ارزش و مسئولیت و وظیفه می کند و به زندگی دلبستگی پیدا می نماید، ولی چنانچه مرد در تمام مسائل دخالت داشته باشد، زن احساس پوچی، بی ارزشی، آلت و سست شدن و ... می نماید و به زندگی امید و دلبستگی پیدا نمی کند! (روایت بیانگر آن است که اهل بیت (ع) همسران خود را (رب البیت) و صاحبخانه میدانستند و انتخاب نوع و رنگ و سایل و چیدن آنها را به همسران شان واگذار کرده بودند. حتی به منزل که وارد می شدند، مطابق خواست و سلیقه آنان لباس می پوشیدند. بسیاری از اوقات افرادی به محضر امامان می رسیدند و مشاهده می کردند امام لباس های رنگی و شیک پوشیده، در منزل تکیه های رنگی و پستی و فرش وجو دارد. مشاهده این اوضاع برای آنان تعجب آور می نمود، امامان برای توجیه و رفع تعجب می فرمودند که منزل همسرشان است و اثاثیه متعلق به او و مطابق سلیقه او است که این نوع لباس پوشیدن و آرایش را دوست دارد.^۱ زنان، چون بیشتر اوقات خود را، در خانه سپری می کنند، درگیر مسائل اقتصادی در وادی خانواده هستند و در برطرف کردن نیاز های اقتصاد خانواده و مدیریت و پیشرفت اقتصاد خانواده، نقش مهمی ایفا می کنند که در ادامه به برخی از وظایف اقتصادی زن در مدیریت اقتصاد خانواده اشاره می شود:

^۱ عاملی، وسائل شیعیه، ج ۵، ص ۳۷۵

الف) حفظ اموال شوهر

همانطور که وجود زن، امانت خداست در دست مرد، اموال مرد هم امانت اوست در دست زن پیدا است که خود زن هم از آن اموال استفاده می کند بلکه زن بیشتر از مرد استفاده می کند از آن جهت که او بیشتر در خانه است. یکی از وظایف زن در خانواده آن است که در نبود شوهر در خانه در نگهداری اموال او بکوشد و بدون اجازه او خرج یا بخشش نکند. در آیه ۳۴ سوره نساء آمده است: (فَاصْلَحَاتٍ قَانِتَاتٍ حَافِظَاتٍ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ)^۱ (زنان صالح کسانی هستند که متواضع بوده و در غیاب همسر خود خود حفظ اسرار و حقوق او را، در مقابل حقوقی که خدا برای آنان قرارداده رعایت می کنند.) در این آیه شریفه زنان صالح و درستکار این طور معرفی شده اند؛ آنها زنانی فروتن بوده و در برابر خانواده خود متعهدند و نه تنها در حضور مرد خانواده بلکه در غیاب او حفظ الغیب می کنند. یعنی در برابر دارایی ناموس و هر چیزی که به شخصیت مرد مربوط است امانتدارند و وظایف خود را به درستی انجام می دهند. به عبارت دیگر اموال مرد به عنوان امانت در اختیار زن قرار می گیرد تا از آن استفاده نکند. بسیار پیش می آید که زن بیش از شوهرش از اموال و دارایی او استفاده می کند پس باید برای مراقبت و نگهداری از آن تلاش کند تا هم خودش و هم بقیه اعضای خانواده از آن بهره ببرند و مرد خانواده برای تعمیر یا تهیه دوباره لوازم خانه به زحمت نیفتد و در روایتی از رسول خدا نقل شده است: (هیچ بهره ای برای مرد مسلمان پس از اسلام، با ارزش تر زن مسلمانی نیست که هنگامی که به او می نگرد، مرورش کند و فرمانش را اطاعت نماید و زمانی که از او دور می شود، او و مالش را حفظ کند).^۲ رسول خدا (ص) می فرماید: (زن ، نگهبان و امانتدار اموال شوهر است و در این باره مسئولیت دارد).^۳

امیرمؤمنان در حکمت ۲۳۴ نهج البلاغه به بیان برخی از تفاوت های اخلاقی مردان و زنان پرداخته و صفاتی چند را به عنوان برخی از نیکوترین خلق و خوی زنان معرفی کند: (برخی از نیکوترین خلق و خوی زنان، زشت ترین اخلاق مردان است، مانند تکبر، ترس، بخل، هرگاه زنی متکبر باشد

^۱ نساء: ۳۴

^۲ کلینی، الکافی، ج ۱۰، ص ۵۷۷

^۳ منبع فقه شیعه، ج ۲۵، ص ۵۴۷

بیگانه را به حریم خود راه نمی دهد، و اگر بخیل باشد اموال خود و شوهرش را حفظ می کند، و چون ترسان باشد از هرچیزی که به آبروی آویزان رساند، فاصله گیرد.)^۴ مقصود از بخل در این حدیث بخل درمان شخصی نیست، بخل به معنای آن صفت نفسانی که خلق است نیز نیست، بلکه به معنای (رفتار ممسکانه) است نه از مال خود بلکه از مال شوهر.

ب) امانتدار بودن

زن در خانواده، امین اموال شوهر است و در حفظ آنها باید بکوشد، تصرفات او با اجازه و رضایت شوهرش باشد و بدون رضایت او حق ندارد چیزی به کسی ببخشد و یا از آن اموال برای کسی سوغات و چشم روشنی ببرد؛ حتی برای خویشان خود.

حفظ اموال شوهر فقط این نیست که زن اموال خانه را بدون اجازه او به دیگران ندهد، موارد دیگری هم وجود دارد که امانتداری زن را ثابت می کند. استفاده نابجا و بی اندازه از وسایل خانه، بر پا کردن میهمانی های پر هزینه که مرد را به سختی بیندازد، عدم مراقبت از وسایل و لوازم اسراف در مصرف مواد غذایی، آب و برق و ... ، همه این موارد بر خلاف کارهایی است که یک زن امانتدار انجام می دهد. در واقع تمام اموالی که در خانه وجود دارد و زن و فرزندان از آنها استفاده می کنند امانتی هستند که زن وظیفه دارد از آنها مراقبت کند. بنابراین هر کاری که باعث شود عمداً به وسایل و اموال آسیب برسد و مرد را به درد سر بیندازد خیانت در امانت است. زن مسلمان تحت هیچ شرایطی بدون اجازه و رضایت همسرش چیزی از اموال مرد را به کسی نمی دهد و بیش از حد معمول میهمان دعوت نمی کند. به عبارتی دیگر در زندگی به شکلی رفتار می کند که اعتماد همسرش را به دست بیاورد.

یکی از بهترین مزایای امانت داری که واقعا موجب استحکام پایه های خانه است، اعتقادی است که مرد به زن پیدا می کند. وقتی که خانم خانه هستید بدانید چطور پول و دارایی شوهرتان را حفظ کنید و اهل بریز و بپاش و اسراف و تجمل نباشید. مطمئناً شوهرتان می تواند به شما اعتماد کند و در زمینه مالی روی شما حساب باز کند و خیالش جمع باشد که زنی در خانه دارد که حواسش به

^۴ نهج البلاغه، حکمت ۲۳۴

این قانون را نیز ابلاغ که (لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ)^۱ برای مردان، از آنچه که کسب کرده و به دست آورده اند، نصیبی و بهره ای هست و برای زنان از آنچه که کسب کرده و به دست آورده اند، نصیب و بهره است. قرآن کریم با صراحت کامل در این آیه شریفه، همانگونه که مردان را از بهره گیری از نتایج کار و فعالیتشان ذی حق دانسته، زنان را نیز در بهره وری از ثمرات کوشش و کارشان ذی حق شمرده است.

برای فعالیت زنان در بیرون از خانه شرایطی لازم و ضروری است که اهم آنها عبارتند از:

الف) رعایت پوشش اسلامی

بر طبق آیه شریفه (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّلزَّوْجِكَ وَ بَنَاتِكَ وَ نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلْبِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يَعْرَمْنَ فَلَا يُؤْذِينَ)^۲ ای پیامبر به همسران و دختران و زنان مؤمنان بگو، جلباب ها (روسری های بلند) خود را بر خویش فرو افکند. این کار برای اینکه شناخته شوند و مورد ازار قرار نگیرند بهتر است) که یک دستور و فرمان کلی برای شرکت زن مسلمان در رفتار های اجتماعی است.

ب) نگه داری چشم

مطابق آیه (وَ قُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ بُصُرِهِنَّ)^۳ با زنان با ایمان بگو، چشم های خود را از نگاه های هوش آلود فرو گیرند. پاکی چشم وظیفه زنان با ایمان است. غَضُّ در لغت به معنای کاهش دادن است و غَضُّ بصر، یعنی کاهش دادن نگاه. به بیان دیگر، یعنی خیره نشدن و تماشا نکردن و به اصطلاح، نظر استقلال نیفکندن.^۴

^۱ نساء : ۳۲

^۲ احزاب : ۵۹

^۳ نور : ۳۱

^۴ مطهری، مسأله حجاب، ص ۱۳۸ و ۱۳۹

ج) طریقه ی سخن گفتن با نامحرمان

در قرآن کریم درباره شیوه سخن گفتن زنان با نامحرمان چنین آمده است: (فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ)^۱ به گونه ای هوس انگیز سخن نگویند که بیمار دلان در شما طمع کنند.

د) عدم بازدارندگی از شغل اصلی

کار زن نباید با وظیفه اصلی و اساسی زن در خانه و مسئولیت های او در برابر شوهر و فرزندانش تعارض داشته باشد زن نباید چنان به شغلش وابسته شود که خانواده را فراموش کند یا شغل و وظیفه اصلی اش را تغییر یابد. بنابراین لازم است که وقت کار زن محدود باشد که تأثیری در انجام بقیه وظایفش در خانه نداشته باشد.

ز) کار موافق با طبیعت زن باشد

کاری که زن انجام می دهد باید با روحیه زنانه که روحیه لطیف و ضربه پذیر است موافق باشد. انجام کار های سخت که به قوت عضلانی و نیروی جسمانی نیاز دارد، برای زنان مناسب نیست.

اسلام با کار کردن زن نه تنها موافق است بلکه تا آنجایی که با شغل اساسی آن ها که مهم شغل اوست یعنی تربیت فرزند و حفظ خانواده مزاحم نباشد. شاید لازم باشد یک کشور نمیتواند از نیروی کار زنان در عرصه های مختلف بی نیاز باشد اما این کار باید با کرامت و ارزش معنوی انسانی زن منافات نداشته باشد و باید زن را تذلیل نکند.^۲ ما معتقدیم زنان در هر جامعه سالم بشری قادرند و می باید فرصت پیدا کنند که در حد سهم خود، تلاش و مسابقه خویش را در پیشرفت های علمی و اجتماعی و سازندگی و اداره این جهان به عهده بگیرند از این جهت میان زن و مرد هیچ تفاوتی نیست. هدف از آفرینش هر فرد انسان عبارت از همان هدف آفرینش بشریت است یعنی رسیدن به کمال بشری و بهره بردن از بیشترین فضائلی که یک انسان می تواند

^۱ احزاب: ۳۲

^۲ موگهی، سیمای زن، بی جا، ص ۱۳۱

به آن فضائل آراسته بشود. فرق هم بین زن و مرد نیست.^۱ از نظر اسلام میدان فعالیت و تلاش علمی، اقتصادی و سیاسی برای زنان کاملاً باز است اگر کسی به استناد بینش اسلامی بخواهد زن را از کار علمی و تلاش اقتصادی، سیاسی و اجتماعی محروم کند برخلاف حکم خدا حرفی زده است. فعالیت ها به قدری که توان جسمی و نیازها و ضرورت هایشان اجازه می دهد مانعی ندارد، هر چه می توانند تلاش اقتصادی، اجتماعی و سیاسی کنند. شرع مقدس مانع نیست. البته زن از نظر جسمانی چون ظریف تر از مرد است لذا ضرورت هایی دارد. تحمل کار سنگین بر زن ظلم به زن است. اسلام این توصیه را نمی کند اما کار علمی و تلاش اقتصادی و سیاسی و اجتماعی را هم منع نمی کند^۲

۴. نتیجه گیری

زن نقش و جایگاه اساسی و مهمی در ایجاد و بهبود روابط خانوادگی دارد. در قرآن کریم به زن اهمیت زیادی داده شده اما در سطحی والاتر نقش مادری او را بسیار مورد احترام دانسته است. اگر زنان جامعه ما به آن حد از رشد و بلوغ فکری رسیده باشند که بتوانند فقط اقتصاد خانواده خودشان را مدیریت کنند، بخش زیادی از مشکلات اقتصادی جامعه در سطح کلان رفع خواهد شد، زیرا: با داشتن ویژگی های حافظ اموال و امانتدار بودن و رازدار بودن برای همسر، هم از لحاظ اقتصادی و هم از لحاظ روانی خانواده هایی خواهیم داشت که دارای آرامش و امنیت روانی هستند، زنی که با ویژگی های قناعت و درست مصرف کردن خانواده را مدیریت کند، هم خانواده را از اسراف و زیاده خواهی نجات می دهد و هم جامعه را و همین قدم کوچک تأثیر زیادی در شاخص های اقتصادی جامعه خواهد داشت.

۵. منابع

*قرآن کریم

^۱ زارع پور، حدیث ولایت، ج ۳، ص ۱۳۷

^۲ کاویانپور، مجله پیام زن، بی تا، بی جا

- ۱- عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، آل بیت (ع)، قم، ۱۴۰۹ هـ ق
- ۲- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، دارالکتب اسلامی، تهران، ۱۴۰۷ هـ ق
- ۳- مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، مؤسسه الوفا، بی جا، ۱۴۰۳ هـ ق
- ۴- قمی، عباس، سفینه البحار، فراهانی، تهران، ۱۳۶۳ هـ ش
- ۵- شهر آشوب، محمد بن علی بن، مناقب آل ابی طالب، ذوی القربی، ۱۳۸۹ هـ ش
- ۶- بانکی پور فرد، امیر حسین، الگوی زن از نقش و رسالت زن، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۹۳ هـ ش
- ۷- کتاب اول آموزش خانواده، اهداف و انگیزه های ازدواج و تشکیل خانواده، انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، تهران، ۱۳۸۰ هـ ش
- ۸- قائمی، علی، نقش مادر در تربیت، امیری، تهران، ۱۳۸۶ هـ ش
- ۹- مطهری، مرتضی، مسأله حجاب، انتشارات صدرا، بی تا
- ۱۰- موگهی، عبدالرحیم، سیمای زن، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، ۱۳۷۳ هـ ش
- ۱۱- زارع پور، محمد، حدیث ولایت مجموعه رهنمود های مقام معظم رهبری، ج ۳
- ۱۲- کاویان پور، مریم، مجله پیام زن، ش / ۵۶

مقالات

- ۱- سعادت‌مند، عصمت السادات، نقش زن در مدیریت اقتصاد خانواده از نگاه قرآن و روایات، سومین کنفرانس بین المللی پژوهش های دینی، ۱۳۹۸ هـ ش
- ۲- مهیا، فاطمه، حسن زاده، سعید، نقش زنان در توسعه اقتصادی از منظر آیات و روایات، نشریه مطالعات پژوهشی زنان با رویکرد اسلامی، شماره ۱۲، ۱۳۹۹ هـ ش

۳- موسوی، سید کاظم، فضیلت اخلاقی قناعت در زندگی زن و مرد، نشریه روانشناسی فرهنگی
زن، شماره ۲۲، ۱۳۹۳ هـ ش